

MARIÁNSKY KULT V KÁŽŇACH JURAJA FÁNDLYHO (NA PODKLADĚ TEORETICKÝCH VÝSKUMOV MARTY KERUĽOVEJ)

PETRA KAIZEROVÁ – SILVIA LAUKOVÁ – MARTINA TANESKI

KAIZEROVÁ, Petra – LAUKOVÁ, Silvia – TANESKI, Martina: *Marian Cult in Juraj Fándly's Sermons (Based on Marta Keruľová's Theoretical Research)*, 2024, Vol. 6, Issue 2, pp. 70 – 79. DOI: 10.17846/CEV.2024.06.2.70-79.

ABSTRACT: Juraj Fándly (October 21, 1750, Častá – March 7, 1811, Ompitál) was a Slovak Enlightenment writer and Roman Catholic priest. He is the author of two volumes of sermons titled *Príhodné a swátečné kázňe* (1795/1796), which we analyse in terms of themes, structure, functionality, and more. We focus in detail on the sermons where the figure of the Virgin Mary serves as the dominant motif. Fándly's figurative comparisons, such as likening Mary to an eagle or elevating her above all the saints, enhance the aesthetic impact of the text. This analysis demonstrates that the sermons are not only theological works but also literary creations.

KEYWORDS: Sermon. Enlightenment. Themes. Virgin Mary.

Interpretácia textov starších období slovenských literárnych dejín je bádateľskou výzvou. Podieľa sa na tom niekoľko nezanedbateľných faktorov. Dejiny slovenského národa nevystupujú dlhý čas ako izolovaný jav¹, literárne pamiatky sa často roztratil alebo ustálili v perzistencii času. Výskum textov sťažuje jazyková bariéra, situáciu komplikuje z dnešného pohľadu žáňrová či významová nevyhranenosť, prepleťanie umeleckých, praktických, spoločenských a mnohých ďalších aspektov. To sú len niekoľké zo základných ťažkostí, s ktorými sa musíme vyrovnávať už len pri prvotnom čítaní staršej slovenskej literatúry.

Ak teda chceme uvažovať o textoch dávnej minulosti musíme mať na pamäti, že existuje bohatý zahraničný i domáci výskum korigujúci spôsoby ich interpretácie. Zámerne volíme v tejto štúdii postup proponovaný slovenskou literárnou historičkou Martou Keruľovou, pretože najviac vyhovuje zámeru sledovať tematické, motivické a s nimi zviazané zložky kázňí Juraja Fándlyho. Samozrejme, vklad súčasného výskumného náhľadu bude zastúpený potrebnou mierou, rešpektujúc, že samo skúmanie – ako ho definuje Marta Keruľová – nadväzuje na poznatky jej predchodcov. Úročí ich zistenia a buduje platformu, ktorá smeruje k objektívizmu potrebnému v každom vednom odbore. V prípade literárneho bádania existuje prirodzená miera oscilácie na osi objektívnosť – subjektívnosť. V textoch starších období slovenskej literatúry je podľa Marty Keruľovej relevantná prítomnosť historizujúceho nadhľadu a prehľadu, čo rozširuje interpretačný horizont, no zároveň ho uzaviera do istých vymedzených zákonitostí a podmieneností, ktoré určujú hneď prvé kroky analýzy a triedenia subjektívnych dojmov. Kvôli neskreslenému obrazu sa v procese interpretácie musí brať do úvahy okrem textu a okolností jeho vzniku aj jeho vnútorná kapacita podieľať sa na stáročnom tvarovaní literárneho, kultúrneho, spoločenského a historického vedomia národa. Bolo by hrubým skreslením situácie podriaďiť túto významovú skutočnosť hazardnej efemérnosti a bezbrehej variácii subjektívnych dojmov (Keruľová 1992, 7 – 8).

Samozrejme, autorka nevylučuje zapojenie individuálnych dojmov (bez nich sa recepcia literatúry nezaobíde), avšak zdôrazňuje, že odbor staršej slovenskej literatúry si vyžaduje precíznu

¹ Musíme reflektovať, že slovenská literatúra starších období je skôr technickým pojmom, ktorý vyjadruje podiel autorov a ich textov na utváraní legitímnej tváre slovenskej literatúry novších období dejín – najmä druhej polovice 19. storočia, 20. a 21. storočia.

korekciu všeobecne platnými a vedecky overenými kritériami (ibid.). Požiadavka korektnosti výskumu starších literárnych období sa zvýznamňuje v poctivom prístupe k textovému materiálu, ale aj v poznaní reálií, v ktorých vznikali, osobitostí umeleckých metód jednotlivých literárnych období so zdôraznením rozdielnosti požiadaviek na umeleckú kvalitu (napr. v stredoveku imitácia ako legitímna a oceňovaná metóda spisby).² Ide aj o zdôraznenie faktu, že niekedy poznáme viac dobové literárne pozadie ako samotné dielo, inokedy je to naopak, naše poznanie však nepokryje rozlohu všetkých prvkov a súvislostí, ktoré sa podieľajú na roli textu, ba niekedy nepoznáme ani základné údaje. To zapríčiňuje, že odborný výskum, ale aj štúdium staršej literatúry má len sčasti spoločnú metodológiu s výskumom a štúdiom novšej literatúry. Za zmienku stojí intenzívnejšie využívanie pomocných vied akými sú história, archeológia, archívniectvo, paleografia, klasická filológia a biblické vedy a pod. (ibid., 12 – 13). Navzájom usúvzťažniť poznatky vedných odborov a literárnu pamiatku ukotviť v priestore i čase a zároveň v interpretácii tu a teraz býva neraz zložité až nespoľahlivé (napr. súčasný medzinárodný spor literárnych vedcov o literárno-druhovú zaradenie staroslovienskej pamiatky – *Proglas*).

Ak teda chceme skúmať Fándlyho kázne, je dôležité sa na spracovanie žánru autorom sústrediť v kontexte spoločenských, historických zmien, jeho života a rozmanitosti jeho spisovateľskej tvorby. Len tak možno pochopiť nielen ich posolstvo, ale aj špecifiká diela autora takpovediac na pomedzí literárnych a myšlienkových epoch baroka, klasicizmu a osvietenstva. Potreba poznať súvislosti vzniku a recepcie diel Juraja Fándlyho vychádza najmä z diskrepancie jeho diela najprv na úrovni formálnej a obsahovej.

Juraj Fándly sa narodil 21. októbra 1750 v Častej v rodine remeselníka. Desať rokov po narodení syna Juraja však otec zomrel. Výchovu prebrala matka, ktorá sa ako vdova s nemalými ťažkosťami snažila užiť deti.³ Preto sa rodina presťahovala k rodine do Dolian, kde matka prijala prácu v kláštore v Šaštíne. Tento fakt sa podpísal pod to, že nadaný Juraj sa dostal do kláštorných škôl priamo v Šaštíne. Neskôr odchádza študovať do seminára v Budíne a potom do seminára v Trnave, kde je po skončení štúdia v roku 1776 vysvätený za kňaza. V Seredi kaplánuje tri a pol roka, potom niekoľko mesiacov v Lukačovciach. V septembri roku 1780 ho pozývajú na faru do Naháča, kde pôsobil do roku 1807. Naháčska fara nebola prosperujúca. Juraj Fándly poznal veľmi dobre život v nedostatku, a preto sa snažil pomáhať vo farnosti najmä tým najchudobnejším. Zabezpečuje im najmä práce pri spracovaní bavlny. Ľudia ho často navštevovali s rôznymi problémami nakoľko sa venoval aj liečiteľstvu a včelárstvu. Nielen odbornými radami sa podieľal aj na poľnohospodárskych a domácich prácach vo farnosti i mimo nej.

„Juraj Fándly sa celý život venoval literárnej činnosti, pravdepodobne už v rokoch 1787 – 1788 mal napísané prvé dva diely spisu *Dúverná zmlúva medzi mníchom a diáblom*“ (Leikert 2010, 80). Inšpiroval sa Bajzovým románom *René mládenca príhodi a skúsenosti*. Spis bol vydaný až v roku

² Kerulová, Marta. 1982 – 1983. Špecifickosť literárnohistorickej prípravy učiteľa staršej slovenskej literatúry. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole* 29/2, 43 – 46.

Kerulová, Marta. 1985a. Fakt a fikcia v staršej literatúre. In: Kopál, Ján – Liba, Peter (eds.): *Problémy historického žánru a literárne vzdelanie*. Dolný Kubín – Nitra: Oravské múzeum, 186 – 197.

Kerulová, Marta. 1985b. Vzťah Jána Hollého k slovenskému literárnemu odkazu. In: *Pamätníca z osláv dvojstého výročia narodenia Jána Hollého*. Martin: Matica slovenská, 248 – 257.

Kerulová, Marta. 1986. Príležitosť v žánrovej profilácii humanistickej poézie. In: *O interpretácii umeleckého textu 8. Zborník štúdií VPLLKEM Pedagogickej fakulty v Nitre*. Nitra: UKF, 186 – 197.

³ Matka Juraja Fándlyho sa najskôr presťahovala do susednej dediny Ompitál (dnešné Dolany). Tu Juraj navštevoval aj triviálnu školu. V školskom roku 1766 – 1767 bol žiakom piaristického gymnázia vo Svätom Jure. V školskom roku 1767 – 1768 študoval u františkánov v Márie Hátu, potom u kapucínov a u petrínov, ale nevie sa presne, v ktorom meste. Kvôli slabšiemu zdraviu ho neprijali ani do jednej rehole. V roku 1771 začal študovať teológiu v Budíne a od roku 1773 pokračoval v seminári v Trnave.

1789. Autor súhlasil, aby jeho rukopis upravili mladí bratislavskí seminaristi podľa pravidiel nového bernolákovského pravopisu. „Formou rozhovoru medzi mníchom Athanaziom a diablom Titinillom Fándly reagoval na spoločenské a cirkevné pomery“ (Sedlák a kol. 2009, 210). Používal ľudovú, živú, vtipnú reč, ktorou sa prikláňal na stranu reformného úsilia Jozefa II. Vlna kritiky sa spustila na Juraja Fándlyho už pred a aj po vydaní spisu. Jeho dielo prijali iba stúpenci jozefínskych reforiem a novej podoby kodifikovaného slovenského jazyka. Cirkevná vrchnosť však zostala pobúrená. Celý proces vyvrcholil ostrou výmenou názorov s J. I. Bajzom pod názvom ustáleným jazykovými a literárnymi autoritami – bernolákovské polemiky. Objavili sa dva anonymné pamflety s názvom *Odporné smlúvaní medzi rozumným mníchom a sprostým ďablom* a *Anti-Fándly* (Sedlák a kol. 2009, 211). Fándly odpovedal na útoky replikami: „Odpoveď rozumnému mníchovi a Zahanbený posmívač Anti Fándly“ (ibid.). Fándlyho sa zastal Anton Bernolák, ktorý na jeho obranu vyzdvihol čistotu a čírosť jeho slovenčiny na rozdiel od oponentov. Fándlymu bol tretí a štvrtý diel cenzúrou zhabaný a zakázaný mu bol akýkoľvek literárny počín.

Juraj Fándly koncom 18. storočia, hádam po skúsenostiach s cenzúrou a kvôli praktickým potrebám, publikuje prevažne osvetovú poľnohospodársku literatúru. Vyšli mu štyri zväzky pôvodne osemzväzkového *Pilného domajšieho a poľného hospodára* (1792 – 1800), kde ostatné štyri spisy zostali v rukopise. Ide v podstate o encyklopedické dielo užitočných rád zameraných na skvalitnenie hospodárstva, ale aj dôležitých informácií a udalostí zo sveta. Dôležité miesto tu patrilo práve čitateľskej odozve (Sedlák a kol. 2009, 214). Nasledovali spisy *O uhoroch aj včelách rozmlúvaní medzi úradskima a richtárom* (1801) a *Slovenský včelár* (1802). V úvode *Slovenského včelára* používa svoj a dobovo obľúbený postup fingovaného dialógu. Z diela evanjelického farára Jána Tonsorisa prevzal Juraj Fándly motívy ľudových liečiteľských metód, ktoré spísal do knihy *Zelínár* (1793). Fándly vo svojich spisoch nevystupoval proti feudalizmu a vlastníctvu pôdy, ale jeho snahou bolo uspokojovať poddaný ľud a zlepšiť jeho postavenie „modernizáciou v poľnohospodárstve“ (Leikert 2010, 81).

Autor v tomto čase vydáva aj dva zväzky svojich kázni s názvom *Príhodné a swátečné kázne* (1795 – 1796). Duchovná vrchnosť však Juraja Fándlyho neustále prenasleduje a necháva faru v Naháči naďalej zámerne v žalostne biednom stave. Fándlyho zúfalou snahou bolo dostať sa na faru vo Vištuku, čo mu však zamietli. Trnavský farár Ján Albrecht po návšteve fary poznamenal, že Fándlymu dochádza životná sila. Pre slabý zrak a nervovú chorobu o rok neskôr vyčerpaný kňaz Juraj Fándly na vlastnú žiadosť opustil farnosť a odišiel do Ompitálu (dnes Doľany), kde žil v rodičovskom dome, na ktorom mal podiel. Svoj voľný čas venoval starostlivosti o včely, ovocné stromy a písanie veršov. Siedmeho marca 1811 odišiel na večný odpočinok. Zomrel opustený a zabudnutý priateľmi.

Zásadnou okolnosťou pri uvažovaní o diele Juraja Fándlyho zostáva, že sa v ňom prejavuje ako zástanca novej národnej ideológie. V jeho ponímaní predstavuje organickú kontinuitu a syntézu ideológie slovenskej národnosti zdedenú z barokových predstáv o národe s ideológiou rodiaceho sa moderného slovenského národa v období národného obrodzenia. Jedným zo základných prameňov Fándlyho národného povedomia a hrdosti bol okrem lásky k materinskému jazyku buditeľský historizmus (Rosenbaum 1984, 130).

Fándly bol aj básnikom, ktorý v národnej myšlienke tušil rozkvet nového sveta, ktorý sa bude dvíhať zdola. Bol starší ako Bernolák a mal v sebe veľký zápal pre praktické vzdelávanie ľudí. Svoju kňazskú úlohu chápal ako úlohu „osvieteneckého buditeľa medzi ľudom“ (Pišút a kol. 1984, 186). Z tejto premisy možno vychádzať v kontexte základného uvažovania o Fándlyho kázňach, ktoré mali logicky konkrétnych adresátov. Osvietenské sa (nielen) v tejto časti jeho tvorby hlboko prelínalo s kresťanským svetonázorom. Kázeň mu umožňovala priamu apeláciu, zároveň jej zachovanie v písomnej podobe dokazuje nielen jej poctivú a premyslenú prípravu, ale aj zámer autora presiahnuť priestor vlastnej farnosti. Nebolo však ničím neobvyklým takýmto spôsobom

tlmočiť myšlienky širšiemu publiku. Určite si to vyžadovalo kultivovanejšiu formu a jazykovú úpravu a pod. Po formálnej stránke ide aj v prípade Fándlyho o nadväzovanie na barokový odkaz resp. o využívanie foriem preň typických ako dialogický traktát v prípade diela *Odporné smlúvaní medzi rozumným mníchom a sprostým ďablom* a *Anti-Fándly* a pod.

Uvažovanie v kontexte žánru kázne by malo zohľadňovať jej vývinové, formálne a významové osobitosti. Znamená to uvedomiť si predovšetkým, že v slovenskom jazyku má pojem kázeň dva významy. Prvým je vnímaná časť omše, ktorá nasleduje po evanjeliu. Druhým významom je dejinný proces ohlasovania Božieho slova. Navyše má výraz kázanie v sebe akúsi moralizujúcu, persuazívnu príchuť, čo môže asociovať predstavu, že kázanie je karhanie a napomínanie (Stanček 1997, 18 – 29). Poetickejšie vyjadrený cieľ kázania odkazuje na jeho konečný osožný a ozdravný vplyv: „Dobrý kazateľ je ten, kto káže tak, aby si poslucháč niečo z toho vzal domov ako chlieb na celý týždeň“ (Arens – Richardt – Schulte 1977, 14). Každá kázeň teda má mať takto koncipovaný pozitívny úmysel, myšlienku, zámer. Kazateľ musí pripraviť kázeň tak, aby sa človeka dotkla. V doslovnom zmysle slova ide o prorockú úlohu, preto musí mať odvahu poukázať na konkrétny čin. „Musí uviesť človeka do praktického uskutočňovania Božej vôle, ako sa ona ukazuje v dobových podmienkach. Kazateľ musí konkrétne interpretovať, operovať fantáziou, ktorá pozná skutočnosť a odhaľuje ju“ (Vrablec – Fabian 2001, 378).

Dôležité je upozorniť aj na skutočnosť, akou je kazateľská rétorika. Kňaz má pomocou reči predstavovať a podávať mravné dobro, a tak sa snažiť pobádať poslucháčov k slobodnému rozhodnutiu konať dobro. Mnohí pokladajú kazateľské rečníctvo za samostatný druh rečníckeho umenia. Kázeň je teda prirodzeným dielom, v ktorom musí kňaz rešpektovať logické a rétorické zákony (Stanček 2001, 18). Treba upozorniť aj na rozlišovanie pojmov kázeň a homília. Existuje rozdiel v ich základnom východisku, homília čerpá z vypočutého Božieho slova, teda z *Biblie*. Je založená na analýze hlavnej myšlienky z nej. Na rozdiel od homílie, kázeň je zdanlivo tematicky neviazaná. Napríklad kázeň o svätom Martinovi bude kázňou, ktorá obsahuje istú tematiku, pričom nevychádza z počutého Božieho slova (Vrablec – Fabian 2001, 245). Ako príklad homílie možno uviesť podobenstvo o márnotrattom synovi, ktoré by bolo na svätej omši prečítané a následne v homílii analyzované. „Podkladovým“ materiálom homílie je *Biblia* ako príklad alebo dôkaz pravdivosti kazateľových slov. Ak by výňatok z *Biblie* v homílii nebol, bola by to „už len kázeň alebo vieroučná či mravoučná reč“ (Vrablec 1990, 19). Niekedy sa v kázani obo postupy organicky prepájajú.

Juraj Fándly, už ako predznamenáva názov jeho dvojvzäzkového diela, sa orientoval na písanie príhodných a sviatočných kázni. Kázeň ako integrálnu súčasť kazateľského povolania, ktorá spája didaktický, exhortatívny a spirituálny rozmer, je súčasťou Fándlyho tvorby. Jasne si uvedomuje, že pre dosiahnutie požadovaného efektu musí kazateľ disponovať rečníckou zručnosťou, systematickosťou výkladu a schopnosťou adaptovať sa na konkrétne potreby veriacich.

Homiletika predkladá rozmanitý repertoár homiletických prístupov, pričom každý má svoje špecifické ciele a metodológiu a väčšinu typov kázni môžeme nájsť vo Fándlyho zbierke. Jedným z mnohých typov je kázeň laudatívna. Je zameraná na glorifikáciu života a skutkov svätcov. Jej pôvod nachádza Fándly v ranokresťanskej tradícii, kde slúžila ako prostriedok inšpirácie veriacich. Kázeň morálna je zasa orientovaná na nápravu morálnych nedostatkov veriacich. Je efektívna najmä v kontexte katastrof, epidémií či sociálnych konfliktov. Podstatou tohto prístupu je pripomínanie transcendentnej spravodlivosti a Božieho milosrdenstva ako cesty k odpusteniu hriechov. Exemplárna kázeň je spojená s metódou, ktorá spočíva v rozprávaní podobenstiev zo *Svätého písma*. Fándly ju považuje za mimoriadne účinnú pri sprostredkovaní náboženského posolstva širokému publiku. Ako príklad môžeme uviesť známe podobenstvo o horčičnom zrnku (Mt 13, 32 – 33), ktoré poukazuje na rast Božieho kráľovstva. Kázeň doktrínálna sa sústreďuje na explikáciu dogmatických článkov viery a základných liturgických úkonov. Slúži na prehľbovanie teologického poznania veriacich. Ďalším typom kázne, ktorú môžeme nájsť vo Fándlyho zbierke je

evanjelická analytická kázeň. Jej charakteristickým rysom je postupná exegéza veršov evanjelia. Tento prístup, inšpirovaný svätým Augustínom, umožňuje detailnú analýzu textu a jeho aplikáciu na každodenný život. Kázeň tematická vychádza z vybranej pasáže *Svätého písma*, ktorá určuje tematické zameranie celej kázne. Napríklad citát: „*Veď Boh tak miloval svet, že dal svojho jednorodného syna...*“ (Jn 3, 16) predstavuje základ pre rozvinutie témy Božej lásky a vykúpenia.

Fándly taktiež uvádza funkčne špecifické homiletické formy, akými sú kázne pohrebné, ceremoniálne, vianočné či veľkonočné. Každý druh má svoje liturgické a kultúrne ukotvenie, pričom ich spoločným cieľom je sprostredkovať eschatologickú nádej a posilniť náboženskú identitu veriacich. Podľa Fándlyho plní kázeň zásadnú úlohu v procese evanjelizácie, ako ju definuje samotné *Sväté písmo*: „*Chodte teda, učte všetky národy a krstite ich v mene Otca i Syna i Ducha Svätého*“ (Mt 28, 19). Je to nástroj spirituálnej formácie, ktorý podporuje integráciu náboženských princípov do každodenného života jednotlivca aj komunity. Kázanie nie je len prostriedkom na šírenie viery, ale aj aktom služobnej lásky, ktorý má viesť k duševnému a eschatologickému naplneniu veriacich.

Štruktúra Fándlyho kázni je prepracovaná a odzrkadľuje jeho cieľ priviesť poslucháčov k hlbšiemu porozumeniu kresťanského poslstva. Ako už bolo uvedené, jeho štruktúra obsahuje:

1. Latinský nadpis: Signalizuje tému a pridáva dôstojnosť obsahu.
2. Úvodné prihovorenie (*captatio benevolentiae*): Upúta poslucháčov a pripraví ich na prijatie obsahu.
3. Predsavzatie: Jasné tematické rozdelenie kázne na časti (často nazývané „stránky“), ktoré veriacim pomáha sledovať obsah a zachytiť hlavné myšlienky.
4. Hlavný obsah: Sústredenie na jednu tému s dôrazom na logické prepojenia a opakovanie kľúčových myšlienok pre udržanie pozornosti.
5. Záver („Koňec“): Zhrnutie s dôrazom na aplikáciu poslstva do života veriacich.

Fándly vedel, že kázeň má nielen informatívnu, ale najmä formatívnu funkciu v živote veriacich. Tento cieľ dosahuje niekoľkými spôsobmi:

Priamym oslovením poslucháča, typickým prvkom rečníckeho štýlu, apeluje na poslucháčov. Tento prvok pridáva kázňam osobitnú dynamiku, pričom Fándly dôsledne zvažoval ich frekvenciu a vhodnosť. Ďalším prvkom bol jasný a jednoduchý jazyk. Týmto spôsobom sa snažil prispôbiť jazyk úrovni svojho publika, čím predišiel nepochopeniu a strate pozornosti. Fándly zvyšuje aktuálnosť kázania využívaním konkrétnych príkladov a obrazov: obracanie sa na každodenné skúsenosti poslucháčov robilo obsah prístupnejším a ľahšie zapamätateľným.

Fándlyho jazyk bol pestrý a bohatý. Odráža jeho literárnu činnosť a ovládanie slovnej zásoby. Historicky je, samozrejme, špecifický – obsahuje biblizmy a dobové výrazy, ktoré dnes pôsobia archaicky, ale v jeho čase prispievali k dôstojnosti prejavu. Fándly sa prejavuje ako kultivovaný kazateľ, je pripravený a precízny, v jeho kázňach badať minimálny výskyt rétorických kliše, čím sa odlišuje od menej skúsených kazateľov.

Každá Fándlyho kázeň má jasne definovaný cieľ, ktorý vyplýva z centrálnej témy a štruktúry. Jeho tematická orientácia sa viaže predovšetkým na pohrebné kázne, v ktorých Fándly ľudsky reflektuje smrť a večnosť, oslavné kázne s dôrazom na svätcov a cirkevné sviatky, vzdelávacie a moralizujúce kázne orientované na každodenný život a náboženské hodnoty.

Tematika jednotlivých kázni výrazne ovplyvňuje ich jazykovú rovinu. Pohrebné kázne, ako napríklad tá, kde sa píše, že „*Smrť jest najlepši Učitel, nejlepší pohřební Kazatel*“ (Fándly 1796, 493) sa vyznačujú používaním lexiky reflektujúcej smrť a pominuteľnosť. Naopak, oslavné kázne pracujú s inou škálou jazykových prostriedkov.

Jedným z hlavných znakov Fándlyho jazykového prejavu je vysoké zastúpenie biblizmov. Slová ako *kosteli, kaplnki, Stvoriteľ, Víra* či *hríšne a bludné ovce* (ibid., 447 – 510) sú frekventované v jeho prejavoch a odzrkadľujú silnú spätosť jeho textov s náboženským kontextom. Zároveň však možno pozorovať dobové výrazy, ktoré dnes vnímame ako archaizmy a historizmy, ako napríklad „*služebnej Čeládky*“, označujúce služobníctvo (ibid., 392). Krošláková (1990, 268) charakterizuje Fándlyho jazyk ako „*mnohotvárnny, živý, oplývajúci množstvom ľudových slov*“, čo dokladá jeho schopnosť pracovať s rozmanitými jazykovými vrstvami.

Fándlyho prístup k formulácii kázni svedčí o jeho pochopení významu kázania ako nástroja efektívnej komunikácie. Kázne nepredstavovali len sprostredkovanie informácií, ale aj didaktický prostriedok, ktorý využíval opis, parafrázu a príklady na lepšie zapamätanie obsahu zo strany poslucháčov. Tento autorský zámer dokladá jeho cieľ poskytnúť poslucháčom konkrétne príklady aplikovateľné v ich každodennom živote.

Dôležitým aspektom Fándlyho prejavu je pripravenosť jeho kázni. Ako uvádza odborná literatúra, nepripravené prejavy často trpia výskytom floskúl, ktoré kazatelia používajú ako „*barlu*“ (Stanček 2001, 109). U Fándlyho však floskuly nenachádzame, čo možno pripísať jeho bohatej literárnej praxi. Táto skutočnosť sa odzrkadľuje aj v precíznosti jeho jazykového prejavu, ktorý je jasný, koherentný a bez nadbytočných klišé.

Ďalším významným prvkom je štruktúrovanosť jeho kázni, kde cieľ kázne vždy predchádza jej hlavnej téme. Ako dokladá kázeň venovaná svätým Cyrilovi a Metodovi, Fándly zdôrazňuje, že „*kázať o všeobecne známych veciach je náročnejšie než o neznámych témach*“ (Fándly 1796, 447). Tento postreh vedie Fándlyho k tomu, aby známe témy spracovával stručne a zameriaval sa na ich podstatu, zatiaľ čo menej známe témy približoval zoširoka, s dôrazom na ich dobový a sociálny kontext.

Fándlyho kázne možno charakterizovať ako logicky usporiadané a tematicky konzistentné. V jeho prejave dominuje hlavná myšlienka, ktorú postupne rozvíja cez vedľajšie myšlienky, pričom tieto tvoria jeden ucelený systém. Stanček (2001, 177) upozorňuje, že dobrá kázeň by mala mať úvod a záver prepojený do koherentného celku, čo Fándly dôsledne dodržiava.

Jedným z mála slabších prvkov Fándlyho prejavu sú dlhé, zložité súvetia, ktoré môžu poslucháčom sťažovať porozumenie a zapamätanie. Ako príklad možno uviesť úryvok z kázne o svätom Cyrilovi a Metodovi: „*Bár jest to jedna z najhlavnějších dokonalostí božích, která jest v jeho všemohucnosti podstatná, že sa Boh aňi žádnému podkládat, aňi ve svých divných skutcích žádného pomoci žádat nemusí, ale predca, abi nám on svojú velku dobrotu ešte více preukázal, k vplnění svojí božské vůli povoláva též aj pobožních lidí na pomoc, obzvláště tedi, keď zatvrdlí hříšníík nechce svoje srdco otvorit, abi ho svetlo božské milosti osvítilo, abi on z darom Ducha sv. napomoženi spásitelné skutki vikonával*“ (Fándly 1796, 448 – 449).

Tieto rozvité konštrukcie môžu pôsobiť neprehľadne, Fándly dôležité myšlienky často opakuje, čím ich zdôrazňuje a posilňuje ich zapamätateľnosť. Fándlyho jazyk a štylistika sú podmienené jeho literárnym vzdelaním, schopnosťou prispôbiť jazyk poslucháčom a dôrazom na tematickú štruktúru.

Jedným z významných tematických okruhov v kázňach Juraja Fándlyho sú motívy a témy súvisiace s postavou Panny Márie, matky Ježiša Krista. Fándly jej venuje pozornosť vo viacerých svojich kázňach, v ktorých analyzuje a zdôrazňuje jej kľúčovú úlohu a význam v kresťanskej tradícii. Tejto téme zodpovedá *Kázeň o sv. tele a duši Panny Márie*. V tejto kázni Fándly skúma najdôležitejšie udalosti v živote Panny Márie, pričom ústredným bodom je jej vzatie do neba.

Kazateľ zvažuje významné medzníky Máriinho života:

1. Narodenie Máriino, počaté bez poškvrnenia dedičného hriechu.
2. Zvestovanie, kedy sa dozvedela o vteleení Božieho Syna.

3. Narodenie Krista v maštali, čo symbolizuje Máriinu pokoru a oddanosť.
4. Nanebovstúpenie Krista, ktoré pre Máriu znamenalo radosť, ale aj bolesť z odlúčenia.

Fándly sa snaží nájsť najslávnejší deň jej života, pričom dospieva k záveru, že ide o deň, keď bola vzatá na nebesá. V prvej časti kazateľ zdôrazňuje, že Panna Mária bola uchránená od dedičného hriechu, a preto jej telo po smrti zostalo neporušené. Podľa Fándlyho Boh vzal jej telo i dušu na nebesia, kde bola oslávená nad všetkými svätými. Apoštoli našli v jej hrobe iba rúcho a zo zeme vychádzala vôňa, čo symbolizovalo jej čistotu. V druhej časti Fándly prirovnáva Máriu k orlovi, ktorý je najvyššie zo všetkých vtákov. Nazýva ju *nebeskou kráľovnou* a vyzýva veriacich, aby ju nasledovali. Máriino povýšenie nad všetkých svätých je oslavou jej výnimočnosti. V závere Fándly vyzýva veriacich, aby sa obracali na Pannu Máriu ako na svoju patrónku a pomocníčku. Zdôrazňuje, že jej povýšenie na nebesia je príkladom svätosti, ktorú môžu dosiahnuť všetci veriaci, ak budú zachovávať prikázania, milovať Boha a ľutovať svoje hriechy. Kázeň je oslavou Márie ako jedinečnej postavy v dejinách spásy. Fándly využíva obrazné prirovnania a absolútne tvrdenia na zdôraznenie jej výnimočnosti a povolania. Zároveň vyzdvihuje jej príklad pre kresťanský život.

Iným príkladom kázne, v ktorej sa venuje tematike Panny Márie, je jeho *Kázeň o anjeloch strážnych a Najsvätejšom mene Panny Márie*. Fándly rozdelil svoju kázeň do troch častí, ktoré zodpovedajú blížiacim sa sviatkom. Prvá časť je venovaná anjelom strážnym, druhá oslavuje narodenie Panny Márie a tretia sa zaoberá sviatkom jej Najsvätejšieho mena. V časti o anjeloch strážnych Fándly zdôrazňuje, že každý človek má od narodenia svojho anjela strážneho. Tento anjel má od Boha veľkú moc – chrániť človeka, varovať ho pred nebezpečenstvom a viesť ho na jeho životnej ceste. Osobitnú starostlivosť prejavujú anjeli v čase smrti, keď bojujú za ľudskú dušu proti diablu, aby ju mohli priviesť pred Boží trón.

Súčastou Fándlyho kázní sú, samozrejme, exemplá, príklady preberané do kázní predovšetkým z *Biblie* a hagiografickej literatúry či už historickej alebo dobovej. V tejto kázni Fándly uvádza ako príklad anjelskej starostlivosti príbeh z knihy *Genezis*, kde anjel pomohol Agar a jej synovi Ismaelovi nájsť vodu na púšti. Tento starozákonný príbeh dokazuje, že anjeli strážni ochraňujú a pomáhajú aj v najväčších ťažkostiach. Veriaci sú nabádaní k modlitbám adresovaným svojim anjelom, ktorí sú v kresťanskej tradícii považovaní za duchovných ochrancov a sprostredkovateľov Božej pomoci, pričom ich úloha sa rozširuje aj na asistenciu v bežných životných situáciách.

Druhá časť kázne je venovaná narodeninám Panny Márie. Fándly pripomína, že narodenie Márie spôsobilo radosť nebeským aj pozemským obyvateľom. Podľa kresťanskej tradície sa Panna Mária narodila v Nazarete svätej Anne a svätému Joachimovi, ktorí viedli bohabojný a zbožný život. Fándly interpretuje narodenie Márie v pokročilom veku jej rodičov ako výrazný prejav Božej moci a zámeru. Cirkev tento sviatok narodenia Panny Márie slávi ako pripomienku počiatku vykúpenia a zdroja radosti, ktorú Mária priniesla svetu. V tomto kontexte Fándly apeluje na veriacich, aby sviatok vnímali ako príležitosť na prehĺbenie zbožnosti a prejavenie vďaky Bohu za jeho zásahy do dejín spásy. Paralely k tejto tematike možno nájsť v stredovekej mariánskej literatúre, kde je narodenie Panny Márie často interpretované ako predzvesť Kristovho vykúpenia a symbol Božej prozreteľnosti. Napríklad v legendách o živote Panny Márie, ako sú *Legenda Aurea* od Jakuba de Voragine, je narodenie Márie oslavované s dôrazom na jej predurčenosť k úlohe Matky Božej. Táto interpretácia nachádza paralely aj v hymnickej a liturgickej poézii, ktorá spája narodenie Márie so svetlom a nádejou pre celé ľudstvo. Rovnako ako Fándly, aj tieto texty zdôrazňujú posvätný charakter udalosti a jej význam pre kresťanskú spiritualitu.

V záverečnej časti svojich kázní sa Fándly sústreďuje na sviatok Najsvätejšieho mena Panny Márie, ktorého pôvod siaha do španielskej kresťanskej tradície. Podľa legendy bolo meno Mária dané na základe anjelského zjavenia a jeho význam, „*morská hviezda*“ (stella maris), symbolicky vyjadruje úlohu Márie ako duchovnej vodkyne, ktorá pomáha veriacim nájsť cestu z „*búrky*

hriechu“ do bezpečia Božej milosti. Fándly tento sviatok prezentuje nielen ako vyjadrenie vďaky za ochranu Panny Márie, obzvlášť počas významných udalostí, akým bolo víťazstvo nad osmanskými Turkami, ale aj ako symbol úcty k jej čistote a svätosti. Meno Mária je podľa Fándlyho pripomienkou nepoškvrnenej krásy a svätosti, ktorá má byť pre veriacich inšpiráciou k úcte a dôvere. Fándlyho výzva na prehĺbenie oddanosti Panne Márii tak odráža tradičný kresťanský apel na zbožnosť, vďačnosť a dôveru v jej orodovanie.

Poslednou kázňou s mariánskou tematikou je *Kázeň o mariánskej pobožnosti*. Juraj Fándly v tejto svojej kázni venuje osobitnú pozornosť mariánskej úcte, osobitne pobožnostiam k Sedembolestnej Panne Márii. Svoj text zasadil do kontextu pôstneho obdobia, keď sa veriaci sústreďujú na utrpenie Ježiša Krista a jeho matky Márie. Fándly zdôrazňuje, že obaja sú pre veriacich oporou, ukazujúc cestu dôvery v Boha aj uprostred najväčších bolestí.

Sedembolestná Panna Mária je predstavená ako vzor dôvery a odovzdanosti Bohu. Fándly pripomína, že Mária stála pod krížom svojho syna a všetky svoje bolesti znášala pokorne a s dôverou. Podľa neho veriaci, ktorí čelia životným ťažkostiam, by sa mali inšpirovať jej príkladom.

Pobožnosť k Sedembolestnej má svoje korene v histórii. Fándly pripomína zásluhy cisára Leopolda I. a jeho manželky Klaudie, ktorá požiadala pápeža o zavedenie sviatku Sedembolestnej vo všetkých krajinách rímskeho cisárstva. Mária podľa legendy sama žiadala, aby veriaci premýšľali nad jej bolesťami, čo sa potvrdzuje zjavením svätej Brigity, ktorú Panna nazývala svojou dcérou.

V časti venovanej Utrpeniu Sedembolestnej a nášmu spaseniu Fándly zdôrazňuje, že Panna Mária má výnimočné miesto v dejinách spásy. Jej telo dalo život Ježišovi Kristovi, ktorý trpel a zomrel na kríži za spásu ľudstva. Veriaci by preto mali uctievať nielen Kristovo umučenie, smrť a vzkriesenie, ale aj bolesti jeho matky.

Mariánske pobožnosti sú pre Fándlyho nielen prejavom vďaky, ale aj cestou, ako si uvedomiť svoju závislosť od Božej milosti. Sedembolestná svojím utrpením pripomína veriacim potrebu stáť pevne pri svojich vlastných krížoch a dôverovať Bohu aj v tých najťažších chvíľach. Fándly cituje slová Ježiša, ktoré adresoval blahoslavenej Veronike de Binasco, že premýšľanie nad bolesťami Panny Márie je vzácné a prináša veľké duchovné ovocie. Mária je v jeho kázni predstavená ako potešiteľka zarmútených, ku ktorej sa môžu veriaci obrátiť o pomoc a povzbudenie.

Na záver Fándly zdôrazňuje, že pobožnosti k Sedembolestnej Panne Márii vedú k väčšej dôvere v Boha a k svätému životu. Zakončuje modlitbou k Sedembolestnej, v ktorej vyzýva veriacich, aby sa utiekali pod jej ochranu a prosili o pomoc v ťažkostiach a o ochranu v hodine smrti.

Mariánska tematika v kázňach Juraja Fándlyho predstavuje jedinečnú syntézu katolíckeho náboženského odkazu a žánrových prvkov dobovej homiletiky. Fándly vo svojich kázňach čerpá z tradičnej kresťanskej mariológie, ale súčasne ju adaptuje tak, aby reflektovala ideály katolíckeho náboženstva, morálneho vzdelávania a praktického náboženstva.

Z literárno-teoretického hľadiska je Fándlyho práca charakteristická didaktickým zameraním, ktoré sleduje cieľ náboženského poučenia i praktickej aplikácie kresťanských hodnôt v každodennom živote. Mariánske sviatky a ich teologické interpretácie v jeho kázňach nie sú prezentované len ako statické dogmatické pravdy, ale ako dynamické príležitosti na sebareflexiu a duchovný rozvoj. Tento aspekt je v súlade s osvietenskou snahou klásť dôraz na individuálnu zodpovednosť a aktívnu úlohu jednotlivca v spoločenskom i duchovnom živote.

Symbolika Panny Márie ako „*morskej hviezdy*“ a „*nebeskej kráľovnej*“ nadobúda v kontexte Fándlyho textov nový rozmer: stáva sa metaforou duchovného vedenia a stability v turbulentných životných situáciách. Mária je predstavovaná nielen ako predmet úcty, ale aj ako morálny vzor, ktorý má inšpirovať k praktickým skutkom zbožnosti a cnostného života.

Fándlyho použitie exemplí z *Bible* i hagiografickej tradície, ako je starozákonný príbeh o Agar a Ismaelovi, podporuje presvedčenie, že náboženské texty môžu slúžiť ako univerzálne

vzory správania a riešenia životných situácií. Takýto prístup využíva kresťanské tradície na podporu sociálnej a duchovnej celistvosti.

Mariánska tematika v jeho kázňach zároveň obsahuje aj prvky poetického a estetického vyjadrenia. Fándlyho obrazné prirovnania, napríklad porovnanie Márie s orlom či jej povýšenie nad všetkých svätých, slúžia nielen na posilnenie náboženského odkazu, ale aj na estetickú pôsobivosť textu, čím sa kázne stávajú nielen teologickým, ale aj literárnym dielom.

Záverom možno povedať, že Fándlyho mariánske kázne reprezentujú žáner, ktorý stojí na prieniku stredovekej religióznej tradície a katolíckej literárnej kultúry. Mariánske pobožnosti a sviatky, interpretované prostredníctvom Fándlyho textov, nesú posolstvo náboženskej úcty i dobového dôrazu na etickú a praktickú dimenziu viery. Takéto spracovanie tematicky náročných náboženských motívov nielenže zodpovedá dobovým očakávaniam kazateľského štýlu, ale aj reflektuje širšie snahy o modernizáciu náboženskej praxe. Jeho posolstvo je vždy orientované na priblíženie kresťanských hodnôt, zrozumiteľné sprostredkovanie Božieho slova a jeho aplikáciu v každodennom živote veriacich.

SUMMARY

If we wish to consider texts from earlier literary periods, we must build upon the rich body of both international and domestic research that refines methods of interpretation. In this study, we deliberately choose the approach of Slovak literary historian Marta Kerulová, as it best aligns with our aim to examine the thematic, motivic, and related elements in the sermons of Juraj Fándly. The demand for rigor in the research of older literary periods is reflected in a conscientious approach to textual material, as well as in the understanding of the contexts in which these texts emerged, the artistic methods specific to various literary periods, and the emphasis on differing requirements for artistic quality. It is within this framework that we analyse the sermons of Juraj Fándly.

One of the significant thematic areas in Fándly's sermons concerns motifs and themes related to the character of the Virgin Mary, the mother of Jesus Christ. Fándly dedicates attention to her in several of his sermons, where he analyses and highlights her key role and importance within the Christian tradition. The Marian themes in his sermons also encompass elements of poetic and aesthetic expression.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-23-0586.

LITERATÚRA

- Arens, Heribert – Richardt, Franz – Schulte, Josef. 1977. *Kreativität und Predigtarbeit – vielseitiger denken, einfallsreicher predigen*. München: Claudius.
- Fándly, Juraj. 1795. *Príhodné a Swátečné kázne*. Trnava: Witlačené z Útratami Pánow Predplatiteľow u Wáclawa Gelinka, Privil. Kňihtlačára.
- Fándly, Juraj. 1796. *Príhodné a Swátečné kázne II*. Trnava: Witlačené z Útratami Pánow Predplatiteľow u Wáclawa Jelinka, Privil. Kňihtlačára.
- Kerulová, Marta. 1982 – 1983. Špecifickosť literárnohistorickej prípravy učiteľa staršej slovenskej literatúry. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole* 29/2, 43 – 46.
- Kerulová, Marta. 1985a. Fakt a fikcia v staršej literatúre. In: *Problémy historického žánru a literárne vzdelanie*. Red. Ján Kopál a Peter Liba. Dolný Kubín – Nitra: Oravské múzeum, 186 – 197.
- Kerulová, Marta. 1985b. Vzťah Jána Hollého k slovenskému literárnemu odkazu. In: *Pamätníca z osláv dvojstého výročia narodenia Jána Hollého*. Martin: Matica slovenská, 248 – 257.

- Kerulová, Marta. 1986. Príležitosť v žánrovej profilácii humanistickej poézie. In: *O interpretácii umeleckého textu 8. Zborník štúdií VPLLKEM Pedagogickej fakulty v Nitre*. Nitra: UKF, 186 – 197.
- Kerulová, Marta. 1992. *Recepčno-interpretačné osobitosti textov staršej slovenskej literatúry*. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre, Ústav jazykovej a literárnej komunikácie a Katedra slovenskej literatúry a literárnej výchovy.
- Krošláková, Ema. 1990. Z frazeológie Juraja Fándlyho. In: *Slovenská reč* 55/5, 268 – 274.
- Leikert, Jozef. 2010. *Osobnosti Slovenska II*. Bratislava: Príroda.
- Pišút, Milan a kol. 1984. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Obzor.
- Rosenbaum, Karol a kol. 1984. *Encyklopédia slovenských spisovateľov 1*. Bratislava: Obzor.
- Sedlák, Imrich a kol. 2009. *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin: Matica slovenská.
- Stanček, Ľubomír. 1997. *Homiletika v novej evanjelizácii*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa J. Vojtašáka.
- Stanček, Ľubomír. 2001. *Kňaz rétor*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa J. Vojtašáka.
- Sväté písmo*. 2009. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- Vrablec, Jozef. 1990. *Najplnšia forma kázne*. Bratislava: CMBF.
- Vrablec, Jozef – Fabian, Anton. 2001. *Homiletika I. – II. základná a materiál*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.

KONTAKT

PhDr. Petra Kaizerová, PhD.
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
Slovenská republika
pkaizerova@ukf.sk

doc. PhDr. Silvia Lauková, PhD.,
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
Slovenská republika
slaukova@ukf.sk

PhDr. Martina Taneski, PhD.
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
Slovenská republika
mtaneski@ukf.sk